

ОАВ ТИЛИ ОММА ОНГИГА ТАЪСИР ЭТИШНИНГ АСОСИЙ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

*Ўлмасов Шербек,
ЎзДЖТУ PhD докторанти*

Калит сўзлар: ОАВ тили, ахборот, тилишунослик, коммуникация, жамият, таъсир, омма.

Ҳозирги кунда жамиятни оммавий ахборот воситаларисиз тасаввур эътиб бўлмайди. Бу эса ОАВ омма онгига таъсир этишнинг фаол воситасига айланишга улгурганини кўрсатиб турибди. ОАВ тўртинчи ҳокимиятга тенглаштирилади. Жамиятни ислоҳ қилиш, тараққиёт сари етаклаш, ривожланган мамлакатлар каторига олиб чиқишда унинг роли бекиёс эканлиги ҳозирги кунда очиқ кўриниб турибди. Омма содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларни аниқ маълумотлар орқали қабул қилишни истайди ва ана шунда ОАВ тилининг омма онгига таъсир қилиш кучи ортади. Бу борада Президент Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган маросимда қилган маърузасида: “Қонунларнинг мазмун-моҳиятини халқимизга етказишда Ўзбекистон Миллий Телерадиокомпанияси, Ўзбекистон Миллий Ахборот Агентлиги ва бошқа оммавий ахборот воситаларида битта-иккита мақола ёки кўрсатув билан чекланиш мумкин эмас. Қабул қилинган қонунларни атрофлича муҳокама қилиш, юртдошларимизнинг уларга муносабатини ифода этадиган таҳлилий материаллар, кўрсатув ва эшиттиришлар, афсуски, жуда кам. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятида очиклик ва ошкораликни таъминлаш учун биз фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари ва аҳоли билан самарали ҳамкорликни кенг йўлга қўямиз. Янги қабул қилинган қонунлар, фармон ва қарорларнинг асосий маъносини аҳолига етказиш бўйича самарали механизм яратиш керак”¹⁶ - деб

таъкидлаб ўтади.

Ахборот тарқатиш муайян даражада жамият онгига таъсир этиб, оламнинг умумий тасвирини тузиш орқали дунё ҳақида манзара ҳосил қилади. Бу вазифани амалга оширишда ОАВнинг қуйидаги хусусиятлари муҳим аҳамият касб этади: оммавий аудиторияга қаратилганлиги; ҳамма учун мўлжалланганлиги, тезкорлиги¹⁷.

Инсон онги, фикрлаш доираси ва унинг хулқига таъсир этишда оммавий алоқа воситалари муҳим ўринларда туради. Дунё ҳақида ахборот бериб, инсонларга зарур бўлган ахборий эҳтиёжни қондириш орқали ОАВ уларнинг фикрлаши, дунёни тасаввур этиш усуллари ва маданиятини шаклланишига жуда катта таъсир ўтказади. Маданият шаклланиши билан бир қаторда жамият ҳам тараққий этиб боради. Жамиятнинг ривожланган кўриниши бу каби муҳим жараёнларни ўзида мужассамлаштирган бўлиши керак. ОАВ тили замонавий жамиятнинг барча жабҳалари, айниқса, ижтимоий-иктисодий ва маданият соҳаларига ўз таъсирини ўтказмоқда. ОАВ тили инсонларга дунёнинг ҳозирги ҳолати ҳақида хабар бериш билан уларнинг фикрлаш қобилиятини ўстиради, дунёқарашини кенгайтиради ва маданий жиҳатдан шакллантиради. ОАВ тили дунёқарашни ўзгартириш ва онгни манипуляция қилиш каби турли хил таъсир этиш кўринишларга эга. Замонавий жамиятда оммавий онг манипуляция қилишнинг объектига айланди ва унда аниқ бир техник восита

бағишланган маросимдаги маърузаси. – Тошкент. 2016.

¹⁷ Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч 2. –М., 2004.

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига

мавжуд бўлиб, бир вақтнинг ўзида кенг оммага таъсир этишга ёрдам беради. Шубҳасиз, бу ерда гап замонавий ОАВ тили ҳақида кетмоқда. Ахборотни идрок этиш ва уни тушуниш услублари, шунингдек, инсон онгига таъсири оммавий алоқа воситаларига боғлиқ саналади. Оммавий ахборот шиддат билан ривожланиб бораётган замонавий ахборот жамиятининг глобал тарзда ривожланиши нафақат инсон ҳаёт тарзининг ўзгаришига, балки, энг аввало замонавий инсон онгининг тузилиши ва унинг фикрлашининг ўзгаришига олиб келаётганлигини таъкидлаб ўтамиз. ОАВ тили шу даражада катта таъсир кучига эгаки, керак бўлса, жамиятнинг ҳар қандай соҳасига таъсир кўрсата олиши бугунги кунда ўз ифодасини топмоқда. Ҳозирги кунда ОАВ умумий маълумотларни етказишда воситачилик вазифасини бажариб келмоқда.

Тадқиқотчилар “жамоатчиликнинг, аудиториянинг ОАВдан кутадиغان асосий ахборот етказиб бериш функциясига муносабати ўзгаргани, олдин етказиладиган ахборот муҳим ҳисобланган бўлса, энди асосий эътибор унинг қай тарзда тақдим этилишига қаратилаётгани”¹⁸ ҳақида қайта-қайта такрорлашмоқда. Омма у ёки бу фикрнинг тўғрилигига ишонтириш, муайян шахс ёки воқелик юзасидан унда салбий ёки ижобий муносабат билдиришда давлатлар, ташкилотлар ҳамда уюшмалар ОАВ кучидан самарали фойдаланаётганини алоҳида таъкидлаш керак.

Мутахассисларнинг фикрича, “XXI асрда маънавий, мафкуравий ва ахборот омилларининг таъсир кучи моддий ва молиявий ресурсларга нисбатан кўпроқ кўзга ташланмоқда. Бу ўринда гап тор манфаатларга бўйсундирилган ва йўналтирилган мақсадли таъсир ҳақида бормоқда. Тажриба шуни кўрсатадики, мақсадли таъсир миллат, мамлакат, сиёсий

тизим салоҳияти ва бошқа психологик омилларга қараб, турли даражада намоён бўлади ёки турли оқибатларни келтириб чиқаради”¹⁹.

Дастлаб ОАВ тилининг таъсир этиш механизмлари ва турлари ҳақида гапирилаётганда таъсир этилаётган объектни аниқлаб олиш ва уларни ўрганиб чиққан ҳолда ҳаракатлар режаси тузиш мақсадга мувофиқ бўлади. Гап маълум бир аудитория ёки алоҳида ахборот қабул қилувчи ҳақида кетмоқда. Аудиторияга таъсир кўрсатишдан олдин, биз уларнинг ҳаёт фаолияти давомида ўзларини қизиқтирган омилларни аниқлаб, уларни ажратиб оламиз. Ахборот қабул қилувчиларга психологик таъсир ўтказиш, уларни маънан ёки ақлан заиф, ўз иродасини бошқара олмайди деган муносабат билдириш фикрдан йироқмиз. Балки улар кўрсатилаётган сабабларга баҳо беради, онгли равишда маълумотни қабул қилиш ва таҳлил қилишда улардан фойдалана олишади. ОАВ тилининг таъсир кўрсатиши вазиятдан хабардор бўлиш, йўл-йўриқ кўрсатиш, қабул қилувчига танлаш учун кўрсатма бериш, ишонч ҳосил қилиш ва ижтимоий шаклланишга ёрдам беради. Бир сўз билан айтганда, бу қабул қилувчининг ўзини шахсий муносабатидан келиб чиққан ҳолда онгининг ўзгаришига олиб келади.

А.Н.Леонтьев психолингвистика нуқтаи назаридан омма онгига таъсир этишнинг қуйидаги муҳим бўлган икки тушунчалар тизимини келтириб ўтади.²⁰

- Қабул қилувчи ёки маълум бир аудиториянинг *тушунча майдони* – бу тизим инсоннинг ижтимоий тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ўзлаштирилган бўлиб, бу орқали дунёни идрок қилади, ўзига қабул қилади ва субъектив тарзда уни англай бошлайди.

Биз бунга қуйидагича изоҳ берамиз. Инсон ўз фаолияти давомида билим ва кўникмаларга эга бўлиб боради, зарурий

¹⁹ Мирносиров М. Глобал таъсир воситаси. “Tafakkur”, 2-сон, 2004 йил

²⁰ Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч 2. –М., 2004.

¹⁸ Ибрагимова Н. Имидж таъсирни кучайтиради. “Ўзбекистон матбуоти”, 3-сон, 2008 йил.

маълумотларни турли манбалар орқали қўлга киритади. ОАВ эса бу турдаги манбалар қаторида энг муҳим аҳамиятга эга бўлиб, маълумотни қабул қилувчи ўзгаришларга ўзи идрок этганича ёндашади, фикр юритиш жараёнида ўзида мавжуд бўлган билим ва кўникмалардан кенг фойдаланади, бу орқали дунёни билади ва уни тушуниб боради.

- Қабул қилувчи ёки маълум бир аудиториянинг *фикрлаш майдони* – бу бир қанча омиллар ифодаланган корреляция (ўзаро боғлиқлик) тизими бўлиб, қабул қилувчининг фаолияти ва ўзлигига сезиларли таъсир кўрсатади.

Фикримизча, жамиятда инсонлар ўзаро бир-бирини тўлдириб туради. Бу эса ахборот алмашинуви жараёнлари тезлигининг ошишига сабаб бўлади. Алоҳида аҳамият қаратадиган жиҳатларидан бири ОАВ тили орқали ахборот алмашинуви жараёнлари омма онгини маданий, сиёсий-иқтисодий жиҳатдан шаклланишига таъсир кўрсатади.

Шунингдек, А.Н.Леонтьев таъсир этиш усуллариининг уч турини кўрсатиб ўтади.

- Таъсир этишнинг биринчи усули: қабул қилувчининг тушунча майдони (маълумотлар захираси)га номаълум бўлган хабар ёки ахборот бериш, яъни борлиқ ҳақида унинг учун янги бўлган маълумот бериш орқали унинг хулқи ёки ҳолати ва унга бўлган муносабатни ўзгартириш. Бу *хабардор қилиш орқали таъсир этиш* деб айтилади²¹.

Бу ерда биз қабул қилувчи (адресат)га унга номаълум бўлган оламшумул воқеа, ҳодиса ёки хабарни маълум қиламиз. Бу ўз ўрнида адресатнинг ушбу маълумотга бўлган қизиқишини уйғотади, гап нима ҳақида кетаётганлигини билишга қизиқади ва бир муддат бўлса ҳам эътиборини қаратади. Бунинг натижасида омма қизиқиши ортади ва онгда таъсир жараёни содир бўлади.

Мисол: *Оғир хасталикка чалинган Жамшидҷон Эргашев даволанишига муҳтож эканлиги тўғрисида онасининг мурожаати оммага ҳавола этилиб, хайрия акцияси ташкил этилаётганлиги тўғрисида маълумот берилади.* (Хабарда беморнинг касаллик варақаси, даволанишига кетадиган маблағ кўсатиб ўтилган. *Кип.уз.* 2017 йил, Июль)

Юқорида келтирилган маълумотда бемор ўғлини даволатиш учун ҳаракат қилиб юрган, лекин даволатиш учун моддий имкониятлари чегараланган онанинг ОАВ орқали юртдошлари– миздан ёрдам сўраб қилган мурожаати бериб ўтилмоқда. Ушбу маълумотни мутолаа қилган ўқувчи, албатта ўз имкониятидан келиб чиққан ҳолда ёрдам кўрсатишга ҳаракат қилади. Зеро, инсонпарвар ва саҳоватпеша халқимиз орасида муҳтожларга ёрдам кўрсатиш учун доимо шай мард инсонлар топилади. Албатта, ушбу хабар бу каби инсонларга таъсир ўтказмасдан қолмайди.

- Таъсир этишнинг иккинчи усули: қабул қилувчининг *тушунча майдони* (маълумотлар захираси)ни ўзгартириш бўлиб, унда мавжуд бўлган маълумотга қўшимча маълумот берилади. Бу ҳолатда олдинги маълумот ва кейинги берилган маълумот ўртасидаги боғлиқлик борлиги ёки йўқлиги катта аҳамият касб этади. Бу ҳам хабардор қилиш орқали таъсир этилади²².

Мисол: *Жамшидҷон Эргашев учун хайрия акциясини ташкил этган эдик. Хайрия акцияси давомида тўпланган маблағ Жамшидҷоннинг саломатлигини тиклашга етди, ҳатто ортиб ҳам қолди. “Ёрдам қўлини чўзган барча инсонларга миннатдорчилик билдираман. Катта раҳмат. Истагим – дунёда ҳеч бир бола касал бўлмасин”, - дейди онаси Мухаббатхон Эргашева.* (*Кип.уз.* 13.09.2017).

Биз бунга қуйидагича изоҳ берамиз. Хабар берилганидек, ёрдамга муҳтож бир оилага мурувват кўсатилиши юзасидан

²¹ Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч 2. –М., 2004.

²² Володина М.Н., ўша асар, 44- бет.

хайрия акцияси ўтказилаётганлиги ва бундан хабар топган оммада унинг натижаси нима билан яқун топишини билиш истаги бўлади. Чунки жамиятда саховатпеша одамлар ҳам мавжуд бўлиб, аввалроқ берилган хабар ўз таъсирини уларга ўтказиб, ёрдам кўлини чўзишади. Ҳар қандай инсон бу каби хислатга эга бўлишга интилади. Бунинг оқибати хайрли бўлиши барчага маълум. Кўриниб турибдики, иккинчи усулга биринчи усулнинг давоми сифатида қаралади. Бу эса омма онгига таъсир этиш кучини янада оширади.

- Таъсир этишнинг учинчи усули: қабул қилувчилар (омма)га воқеа ва ходисалар ёки улар ўртасидаги боғлиқлик ҳақида ҳеч қандай янги маълумот берилмай туриб, уларга таъсир этилади. Бунга оммани *ишонтириш орқали таъсир* эришилади. Оммага ўзига номаълум бўлган бирор маълумот берилмайди, аммо, улардаги мавжуд маълумотни ҳисобга олган ҳолда янгича ёндашув билан уларга хабар етказиш орқали таъсир кўрсатилади. Мисол учун, унга маълум бўлган хабарни бирор сабабга боғлаб, уларни ишонтириш орқали таъсир этилади. Ишонтириш орқали таъсир ўтказиш қабул қилувчи аудиториянинг онгини моделлаштириш билан боғлиқ. Адресант таъсир этиш жараёнида адресатнинг фикрлаш оламини тасаввур қилган ҳолда маълумот бериш орқали натижага эришади²³.

Мисол: *Оламулмул акциянинг бошлангани айтилади. 2016 йил 18 сентябрь куни "Profi Education"да ўқиб, талаба бўлган икки нафар талабага Nexia автомашинаси топширилди. Эндиги навбат Spark автомашинасига! 2017-2018 йилги абитуриентлар учун совға сифатида Spark автомашинаси ўйналади. Сиз ҳам ана шундай қўшалоқ бахт соҳиби бўлишни хоҳласангиз, Profi Education'га марҳамат!!! (Кип.уз.).*

Юқорида берилган хабар ҳам, маълумот ҳам реклама ҳисобланиб, яратилган кўшимча имкониятлар

адресатнинг қизиқишини янада орттиради. Ўқиш истагида бўлиб юрган ёшларга малакали мутахассислар қўл остида, замонавий қулайликлар ва кўшимча имкониятларга эга ўқув марказида таҳсил олиш истаги юқори бўлади. Кўшимчасига эришилган натижанинг ортида турган совға эса, ахборот таъсир кучини янада оширишга хизмат қилади. Адресат ўқув марказлари ҳақида маълумотга эга, лекин натижада қўлга киритилиши кутилаётган совға ҳақидаги маълумот орқали кўшимча ахборот етказилаётганлиги ва таъсир этилаётганлигини кўриш мумкин.

ОАВ тили матнларини тузишда сўзлардан объектив тарзда фойдаланиш, матнларни аниқ мақсадга йўналтирган ва оптимал вариантлардан фойдаланган ҳолда тузиш унинг таъсир этиш даражасини янада оширади. Бунда ОАВ ходимларининг интеллектуал салоҳияти, профессионаллик жиҳатлари алоҳида аҳамият касб этади. ОАВ тилидан фойдаланишда зарурий кўрсатмаларга риоя этилмаслик, охир-оқибат омманинг ишончсизлигини орттиради. Тарқатилаётган ахборотларнинг жамият ҳаёти учун долзарб, ижтимоий фаолиятга дахлдор ва энг асосийси юксак интеллектуал даражада етказилиши, шак-шубҳасиз, омма эътиборидан четда қолмайди.

²³Володина М.Н., ўша асар, 45- бет.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузаси. – Тошкент. 2016.
2. Ибрагимова Н. Имидж таъсирни кучайтиради. “Ўзбекистон матбуоти”, 3-сон, 2008 йил.
3. Мирносиров М. Глобал таъсир воситаси. “Tafakkur”, 2-сон, 2004 йил.
4. Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч 2. –М., 2004.

Улмасов Ш. Основные типы влияния языка СМИ на общественное сознание. В данной научной статье приведены примеры цитат зарубежных и отечественных научных деятелей, которые рассматривают язык как средство массовой информации и как объект научных работ. Рассматриваются типы влияния СМИ на общественное сознание. А также, показано влияние СМИ, которое зависит непосредственно от отношения адресата. Обсуждается результат повышения чувствительности информации.

Ulmasov Sh. Mass media as a main means of influence on people's mind. The article cites quotations from foreign and native scientists using the language of the media as an object of their research. The types of media influence on public consciousness are analyzed and analyzed on examples. In addition, the influence of the media depends on the attitude of the addressee. The result of increasing the sensitivity of information is discussed.